

KREŠIMIR MIČANOVIĆ

Hrvatski s naglaskom

S naglaskom se otvara niz problema koji se tiču suočavanja prozodijskih varijacija sa standardizacijom (kodifikacijom) te razlikovanja pisanog i govorenog standarda s obzirom na različit stupanj kodifikacijom dosegnute *uniformnosti*. Nerijetko se akcent podastire kao dokaz neuspješnosti standardizacije.[1]

Problematika naglaska neodvojiva je od jezičnih varijacija i njihova društvenog značenja. Jezične su varijacije društveni fenomen; postojanje varijabilnosti, a njezini su »univerzalni atributi« akcent i dijalekt, smatra Chambers (1995: 215), imaju manje veze s biologijom negoli sa sociologijom. Društveno značenje jezičnih varijacija, pa tako i *ustrajnost nestandarda* ne može se objasniti ako se zanemari njihov prikriveni prestiž. Iskorištavamo jezične varijacije da bismo poslali niz poruka o sebi i o načinu na koji se smještamo u svijet u kojemu živimo. Socijalni identitet tek započinje s pitanjima zemljopisa, spola i dobi, a u *skrivenom životu jezika* posebno pak mjesto pripada akcentu (Lippi-Green 1997). Tvrdnje da nije moguće da odrasla osoba zamijeni svoju *fonologiju (akcent)* na konzistentan i trajan način, da *Sound House* ne može biti srušena i zamijenjena novom, gotovo da pružaju objašnjenje za sav onaj (da li uzaludan) napor pri svladavanju *akcenta* drugoga, nematerinskog jezika/varijeteta ili pak težinu borbe da se potisne prvotno stečeni.[2] Navedena tvrdnja Lippi-Green (1997) sugerira biološku narav akcenta, no istodobno ipak ne sugerira da je *biologija* dostatno opravdanje da bi se olakšao teret društvenog značenja koji govornik s *akcentom* nerijetko teško nosi.

Problem kodificirane ortoepske norme dobar je primjer napetosti između kodificiranoga standardnog varijeteta i jezične upotrebe, između različitih instanci koje sudjeluju u promoviranju standardnog varijeteta. Zasigurno se može najlakše braniti tvrdnja da od svih normi upravo ortoepska norma najlakše izmiče čvrstoj jezgri standarda (Daneš 1988). Nerijetko se kao primjer različitog statusa normi s obzirom na stupanj obveznosti i ujednačenosti navode ortografska i ortoepska norma, pri čemu se ova potonja opisuje kao varijabilna, podložna utjecaju regionalno i socijalno izdiferencirane jezične zajednice (Nerius 1987, Daneš 1988).

Posebnost ortoepske norme ne ističe se samo u usporedbi s ortografskom, nego se razlika između *pronunciation*, s jedne strane, kako zamjećuje Hudson (1990), te sintakse, morfolgije i vokabulara, s druge strane, prepoznaje upravo u tome da je izgovor manje podložan standardizaciji.

S obzirom na to da, dakle, prozodija izmiče *krutoj* standardizaciji, gotovo je samorazumljiva tvrdnja da je hrvatska ortoepska norma »već dugo najproblematičnija norma hrvatskoga standardnog jezika« (Pranjković 2001a: 304). Narav te problematičnosti ovako se specificira: »Ta njezina problematičnost izvire dobrim dijelom iz činjenice da je ona i najkonzervativnija. Naime, normativci uglavnom insistiraju na tzv. klasičnoj ili »maretičevskoj« akcentuaciji, koja se ne zasniva na realnom stanju u pojedinim hrvatskim govorima /.../, nego je zapravo strana većini govornika hrvatskoga standardnog jezika /.../, pa se zapravo /.../ uči kao strana« (Pranjković 2001a: 304).

Sažimajući aktualno stanje hrvatske fonološke i ortoepske norme, Samardžija (1999: 333) navodi da se »jasno ocrtavaju tri koncepcije prozodijske norme«: 1. tradicionalna koncepcija koja teži što

je moguće manjim promjenama »klasične« novoštokavske norme«; 2. koncepcija koja zagovara preobrazbu prozodijske norme prema stanju u zapadnim novoštokavskim idiomima; 3. i ona koja nastoji afirmirati značajke urbanih idioma, »prije svega zagrebačkoga«. Ne upuštajući se u podrobnosti različitih koncepcija, može se ustvrditi očita neusuglašenost i suprotstavljenost različitih instanci koje promoviraju standardnu prozodiju: *jezični kodeks* (Ammon 2003) podvrgnut je kodifikatorskim izmjenama i nadopunama, što je nerijetko praćeno kritičkim primjedbama *jezičnih autoriteta*, uz istodobno promoviranje i zauzimanje za nove *modelske govornike/pisce*.^[3]

Suočen s nizom jezičnih varijacija kodifikator (*standardizator*, Daneš 1976) mora donijeti odluku o tome koju od mogućnosti treba izabrati i time promovirati kao standardnu. Početak ovoga teksta sugerira osobito težinu takve odluke kada je riječ o naglasnim varijacijama, tj. da kodifikator unaprijed treba odustati od toga da je uvijek moguće donijeti samo jedno rješenje koje ima šansu da bude prihvaćeno.^[4] Naime, pojedine kodifikatorske odluke nisu samo podložne preispitivanju i (ne)prihvaćanju jezičnih stručnjaka, nego prije svega moraju proći test prihvatljivosti za jezičnu zajednicu. Samardžija (1999: 333-334) napominje da su se u 20. stoljeću »unutar »tradicionalne« koncepcije« postupno obavile brojne prilagodbe »kodificirane hrvatske prozodijske norme uzusnoj normi kako bi se prevladale velike nepodudarnosti između njih i tako izbjegao inače sasvim izgledan konflikt«, a da su prijedlozi za promjenu ostalih dviju koncepcija »dosada imali relativno slab utjecaj na suvremenu hrvatsku jezičnu praksu«. ^[5] Razlozi takvim prilagodbama očiti su: uspješnost kodifikacije mjerljiva je jedino stupnjem njezine prihvaćenosti. Ako većina unutar jezične zajednice ne govori, ne prihvaća i ne želi učiti kodificiranu prozodiju, onda takvu kodifikaciju treba mijenjati: naime, proturječnost između kodifikacije i *realne norme* (Jedlička, 1978) razrješava se ipak promjenom kodifikacije.

Specifičnost hrvatske jezične situacije u vezi s akcentuacijom standardnog jezika ne ogleđa se u postojanju različitih konkurentskih koncepcija. Ne zbog toga što je za hrvatsku situaciju karakteristična i neujednačenost ortografske norme (očita zbog postojanja različitih pravopisnih priručnika i zbog različite pravopisne prakse), upravo one koja se zbog svoje unificirane naravi supostavlja ortoepskoj, nego stoga što je promoviranje standardnih oblika, tako i prozodijskih, kako sugerira Ammonov model, uvijek rezultat konkurentskog odnosa različitih instanci. Postojanje različitih urbanih i regionalnih prozodijskih modela, napetost između standardnojezične norme i norme/norma razgovornog/razgovornih varijeteta ili nemogućnost da se izbjegne varijantnost kodificirane prozodijske norme nije specifičnost samo hrvatske jezične/govorne prakse. Specifičnost se dijelom ogleđa u tome da se (pojedini) govornici ne pridržavaju preskriptivne akcentuacije ni onda kada to od njih iziskuje socijalna uloga u kojoj se nalaze, npr. radijski ili televizijski čitač vijesti. Naime, govoreni standardni jezik vrijedi za formalne situacije u kojima se govori prema kodificiranim propisima (Dittmar 1997), a prednost standardnog izgovora prepoznaje se u njegovoj nadregionalnosti, u tome da on ne pruža informaciju o tome odakle govornik dolazi.

Jednostavno bi se na pitanje zašto se netko ne pridržava standardne akcentuacije moglo odgovoriti: zato što je nije naučio. Takav odgovor ipak provocira nova pitanja: zašto nije naučio ili želi li uopće naučiti.^[6] Odgovori na takva pitanja umnogome su specifični za hrvatsku jezičnu situaciju. Naime, nerijetko se tvrdi da standardni akcent konotira viši status i kompetenciju (Edwards 1985),^[7] da standard reducira teret »socijalne identifikacije« i pruža »poslovne, društvene i kulturne mogućnosti« (Bartsch 1985: 286)^[8] ili se pak kao primjer »provođenja načela regionalne varijantnosti« navodi da se u ortoepsku normu prihvaća i onaj izgovor koji odstupa od izgovora glavnoga grada (riječ je o češkoj situaciji, usp. Jedlička 1978: 96).^[9] Hrvatski je *slučaj* očito drugačiji, pri čemu je *naglasak* na problematičnoj prestižnosti: nekima se »čini da je naš standardni izgovor »seljački«, što hoće reći nekultiviran, a to on nikako ne može biti ni po definiciji, ni po

svojoj akademičnosti, ni po svim onim dosadašnjim ostvarenjima na njemu« (Škarić 1980-1981: 130); »fully fledged« štokavski ne uživa socijalni prestiž u Zagrebu, ima ga samo među lingvistima (Kalogjera 1985);[10] »Mnogi okrivljuju ljude iz novoštokavskih krajeva da unose seljačke, folklorne, gorštačke, neeuropske, dinarske i slične naglaske u hrvatski standardni jezik. O neopravdanosti većine takvih optužbi /.../« (Brozović 2001: 5); klasična ili maretićevska akcentuacije strana je većini govornika hrvatskoga standardnog jezika i ne uživa prestiž (Pranjeković 2001a).

Za razumijevanje odnosa između standardnog izgovora (u smislu kodificirane prozodijske norme) i urbanog, supstandardnog npr. zagrebačkog izgovora (manje neprecizno bilo bi govoriti o značajkama urbanih govora s obzirom na to da je zvučna slika urbanih govora prilično nejasna, tj. slojevita i nekoherentna) nije dovoljno posegnuti ni za oprekom između statusa i solidarnosti, pri čemu odabir standarda znači odabir statusa, a odabir supstandarda odabir solidarnosti.[11]

Naime, do konflikta standard-nestandard ne dolazi ni kada se nestandardni varijeteti (ili njihove pojedine značajke) upotrebljavaju u prostoru javne komunikacije, kojim je tradicionalno vladao (ili se smatralo da treba vladati) standard, sve dok između njih postoji jasna opreka (opreka koju jezična zajednica prihvaća, a unutar koje se standardu pripisuje neutralnost). Konflikt nastaje kada se dotada nekodificirane oblike želi promovirati u standardne. Dakle, težište nije u osporavanju govornikove komunikacijske kompetencije, u smislu da se govorniku prigovara da ne posjeduje znanje o socijalnoj funkciji pojedinog varijeteta ili da nije sposoban razlikovati standardne od nestandardnih oblika, nego je problem prije svega u tome da govornik svjesno ne želi poštovati kodificiranu normu i u situacijama koje iziskuju upotrebu standarda upotrebljava nekodificirane oblike kao da su (ili bi to trebali postati) neutralni i općeprihvaćeni. Potraga za razlozima opisanog nepoštivanja kodificirane norme nužno nas vodi (tj. ponovno nas vraća) problemu stavova o jeziku, odnosno u vezi s hrvatskom kodificiranom prozodijom već spominjanom prestižu. Vitalnost standardnog varijeteta, kako ističe Haarmann (1989: 178-180), nije samo stvar njegove pravilne gramatičke upotrebe usklađene s funkcijama koje su društvenim konvencijama vezane uza nj, nego odražava i »djelovanje sustava vrijednosti nekoga pojedinca«, naime »sustav vrijednosti ima krucijalnu ulogu u identifikaciji pojedinca sa standardnim varijetetom i, u skladu s tim, u oblikovanju stavova u vezi s prihvaćanjem ili odbijanjem standardnog registra«.

S metodološkoga gledišta Bartsch (1985: 245) razlikuje preskriptivni i empirijski standard. Preskriptivni je standard normativni koncept koji lingvistički stručnjaci identificiraju, no on je »više konstrukt ili nešto postulirano nego nešto stvarno zatečeno«. Empirijski je standard deskriptivni koncept, i upravo područje varijacija u izgovoru - ono koje u »stvarnosti« postoji, »regionalno obojeno«, no u različitim regijama, ali i nadregionalno, vrijedi kao standardni izgovor - Bartsch naziva empirijskim standardnim izgovorom jednoga jezika. Ova distinkcija između dvaju standarda korisna je i pri raspravljanju o hrvatskoj standardnoj prozodiji. Naime, očita je potraga za normativnim konceptom kao *konačnim modelom* koji bi služio kao *Richtlinie* u hrvatskoj standardnoj prozodiji. Njegova bi prednost trebala biti zemljopisna neutralnost koja će standardnom jeziku priskrbiti visok stupanj komunikativnosti.

Naime, kako je već 30-ih godina 20. st. ustvrdio Ivan Esih (1999) u tekstu *Kultura književnog jezika*: »Najbolje izgovara onaj, po čijem je načinu izgovora najteže poznati, iz koje pokrajine potječe ili - drugim riječima - onaj, koji u svom izgovoru pokazuje najmanje lokalne značajke.«[12] Žuđeno stanje neutralnosti kodificirane prozodije hrvatskog standarda, što bi trebalo sugerirati njezinu općeprihvaćenost i općeobvezatnost,[13] u hrvatskoj jezičnoj/društvenoj situaciji obilježenoj supostojanjem triju narječja (*organski idiomi* uporno čuvaju svoj naglasak) i različitim regionalnih urbanih središta u kojima se prakticira i *aproksimativni standard* (prepoznatljivo mu je

obilježje upravo naglasak) teško je ostvarivo i stoga što standard, bez obzira na to što se ubraja u regionalno neutralan jezik (Bartsch 1985), ipak u stvarnosti nije posve tako neutralan.[14]

Literatura

- Ammon, Ulrich (1987), *Language - Variety/Standard Variety - Dialect*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 316-335.
- Ammon, Ulrich (2003), *On the Social Forces that Determine what is Standard in a Language and on Conditions of Successful Implementation*. *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*. 17: 1-10.
- Bartsch, Renate (1985), *Sprachnormen: Theorie und Praxis*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bourdieu, Pierre (1992), *Što znači govoriti. Ekonomija jezičnih razmjena*. Zagreb: Naprijed.
- Brozović, Dalibor (2001), *Naglasnu normu treba poštovati, ali...* *Vijenac*, IX, (20. rujna 2001.), 197: 5.
- Chambers, J. K. (1995), *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Daneš, František (1976), *Values and Attitudes in Language Standardization*. *Južnoslovenski filolog*, XXXII, 3-27.
- Daneš, František (1988), *Herausbildung und Reform von Standardsprachen*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Second Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 1506-1516.
- Delaš, Helena (2003), *Silazni naglasci na nepočetim slogovima riječi*. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Magistarski rad*.
- Dittmar, Norbert (1997), *Grundlagen der Soziolinguistik - Ein Arbeitsbuch mit Aufgaben*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Edwards, John (1985), *Language, Society and Identity*. London: Basil Blackwell, André Deutsch.
- Esih, Ivan ([1931-1932] 1999), *Kultura književnog jezika (Deset jezičnih zapovijedi)*. U: Samarđžija, Marko (ur.), *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska. 42-48.
- Haarmann, Harald (1989), *Functional Aspects of Language Varieties - A Theoretical-Methodological Approach*. U: Ulrich Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 153-193.
- Haarmann, Harald (1990), *Sprache und Prestige. Sprachtheoretische Parameter zur Formalisierung einer zentralen Beziehung*. *Zeitschrift für romanische Philologie*. 106, 1/2: 1-21.
- Hudson, R. A. (1990), *Sociolinguistics*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Jedlička, Alois (1978), *Die Schriftsprache in der heutigen Kommunikation*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Jedlička, Alois (1982), *Theorie der Literatursprache*. U: Jürgen Scharnhorst & Erika Ising (ur.), *Grundlagen der Sprachkultur. Beiträge der Prager Linguistik zur Sprachtheorie und Sprachpflege. Teil 2*. Berlin: Akademie - Verlag. 40-91.
- Joseph, John Earl (1987), *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: Frances Pinter (Publishers).

- Kalogjera, Damir (1985), *Attitudes toward Serbo-Croatian language varieties*. *International Journal of the Sociology of Language*, 52: 93-109.
- Kalogjera, Damir (1988), *Okolo prihvaćanja strukture standardnog jezika*. U: Milorad Pupovac (ur.), *Jezici i politike. Jezična politika u višejezičnim zajednicama*. Zbornik. Zagreb: Centar CK SKH za idejno-teorijski rad Vladimir Bakarić, *Komunist*. 76-86.
- Kalogjera, Damir (1998), *Nezaobilaznost normi (norma) i kritika norme*. U: Lada Badurina & Boris Pritchard & Diana Stolac (ur.), *Jezična norma i varijeteti*. Zbornik. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 241-249.
- Katičić, Radoslav (1971), *Jezikoslovni ogleđi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (1992), *Novi jezikoslovni ogleđi*. Dopunjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (1996), *Načela standardnosti hrvatskoga jezika*. *Jezik*, 43, 5: 175-182.
- Kovačević, Marina & Badurina, Lada (2001), *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lippi-Green, Rosina (1997), *English with Accent. Language, ideology, and discrimination in the United States*. London, New York: Routledge
- Lupić, Ivan (2001), *Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik*. *Kolo*, XI, 1: 85-134.
- Mattheier, Klaus J. (1990), *Überlegungen zum Substandard im Zwischenbereich von Dialekt und Standardsprache*. U: Günter Holtus & Edgar Radtke (ur.), *Sprachlicher Substandard III. Standard, Substandard und Varietätenlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 1-16.
- Mildner, Vesna (1998), *Stavovi prema hrvatskim govornim varijetetima*. U: Lada Badurina & Boris Pritchard & Diana Stolac (ur.), *Jezična norma i varijeteti*. Zbornik. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 349-365.
- Milroy, James & Milroy, Lesley (1991), *Authority in language. Investigating language prescription and standardisation*. London, New York: Routledge.
- Milroy, Lesley (1999), *Standard English and language ideology in Britain and The United States*. U: Tony Bex & Richard J. Watts (ur.), *Standard English. The widening debate*. London, New York: Routledge. 173-206.
- Nerius, Dieter (1987), *Gesprochene und geschriebene Sprache*. U: Ulrich Ammon & Norbert Dittmar & Klaus J. Mattheier (ur.), *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 832-841.
- Ong, Walter J. (1988), *Oralität und Literalität. Die Technologisierung des Wortes*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Pranjković, Ivo (1997), *Jezikoslovna sporenja*. Zagreb: Konzor.
- Pranjković, Ivo (2001a), *Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme. Jezik i demokratizacija (zbornik radova)/Langauge and democratization (proceedings)*. Sarajevo: Institut za jezik (Posebna izdanja, knj. 12). 299-306.
- Pranjković, Ivo (2001b), *Rječnik hrvatskoga jezika. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27: 388-394.
- Samardžija, Marko (1999), *Norme i najnovije promjene u hrvatskome jeziku. Zaprešićki godišnjak 1998. Zaprešić: Matica hrvatska Zaprešić*. 327-340.
- Škarić, Ivo & Škavić, Đurđa & Varošaneć-Škarić, Gordana (1996), *O naglašavanju posuđenica - još jednom, nakon Vukušića*. *Jezik*, 44, 2: 66-73.
- Škarić, Ivo (1980-1981), *Izgovor*. *Jezik*, 28, 5: 129-138.

- Škiljan, Dubravko (1988), *Standardizacija jezika kao društveni čin. U: Milorad Pupovac (ur.), Jezici i politike. Jezična politika u višejezičnim zajednicama. Zbornik. Zagreb: Centar CK SKH za idejno-teorijski rad Vladimir Bakarić, Komunist. 35-44.*
- Škiljan, Dubravko (1998), *Javni jezik. Pristup lingvistici javne komunikacije. Zemun, Beograd: Biblioteka XX vek, Čigoja štampa.*
- Vukušić, Stjepan (1992), *Naglasak u Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika, Jezik, 39, 4: 119-122.*
- Vukušić, Stjepan (1996), *Neprihvatljiva naglasnonormativna pravila. Jezik, 44, 2: 63-66.*

Bilješke

[1] Tako Milroy (1999: 173) smatra da je standardizaciju bolje tretirati kao proces, naime jezici se nalaze u stanju stalne promjene, a upravo se fonologija osobito opire standardizaciji. Kalogjera (1998: 247) također sumnja u to da se treba »i može li se baš sve normirati, npr. akcentuacija«. U vezi s odnosom pisanog i govorenog standarda ustvrđuje se da formalni govoreni jezik sadrži više varijacija nego pisani (Bartsch 1985), a Milroy & Milroy (1991) u svojoj kritici *ideologije standardnog jezika* naglašavaju da se norme pisanog standarda nameću kao model korektnom izgovoru te da se može standardizirati samo pisani jezik (o kritici takva stava usp. Joseph 1987).

[2] O izgovoru i borbi u vezi s etničkim ili regionalnim identitetom usp. Bourdieu 1992.

[3] Usp. npr. polemiku (njezin dio) između Vukušića (1996) i Škarić & Škavić & Varošaneć-Škarić (1996), Pranjkovićeve tekstove o akcentuaciji u *Priručnoj gramatici* (pretisnute u: Pranjković 1997) i u *Rječniku hrvatskoga jezika* (Pranjković 2001b) te Vukušićev (1992) tekst o naglasku u Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* kao primjere osporavanja jezičnog kodeksa. Podrobnije o hrvatskoj normativnoj akcentologiji, o ključnim autorima, njihovim koncepcijama i (polemičkim) tekstovima usp. Lupić (2001) i Delaš (2003) te tamo iscrpno navedenu literaturu.

[4] Varijantnost se u praškoj standardološkoj školi smatra jednim od karakterističnih obilježja standardnojezične norme. »Na osnovi našega shvaćanja odnosa između norme i kodifikacije proizlazi da se varijante, koje objektivno postoje u danoj standardnojezičnoj normi, trebaju preuzeti i u kodifikaciji te norme«, Jedlička (1978: 89).

[5] U razdoblju *sekundarne oralnosti* (Ong 1988), koje je obilježeno snažnim utjecajem radija i televizije, velikim udjelom usmenog u javnoj komunikaciji, brže se može provjeriti utjecajnost i prihvaćenost (ne samo) kodificirane prozodije negoli u vrijeme (npr. objavljivanja prvog izdanja Maretićeve gramatike) kada se ona praktično mogla provjeriti jedino u kazalištu ili u školi. Osim toga, kako je već Jedlička (1978, 1982) odavno utvrdio: razvojni tempo standardnog jezika pod snažnim je utjecajem društvenih i komunikacijskih činilaca, promijenjena socijalnog sastava nosilaca standardnog jezika i porasta broja njegovih aktivnih korisnika. Dakle, standardni jezik, s jedne strane, zadobiva povlašten status zahvaljujući mehanizmima proširivanja i obveze da se upotrebljava u službenim komunikacijskim situacijama, ali su, s druge strane, norme standardnog jezika podvrgnute strožem testu prihvatljivosti i bržoj procjeni njihove realnosti. Širenje obrazovanja, veća mobilnost, rastuća skepsa spram norme razlozi su *popuštanja* norme i tendencije uključivanja više regionalizama (usp. Mattheier 1990). U vezi s napetošću između realne norme i kodifikacije Jedlička (1978, 1982) prodiranje elemenata razgovornog jezika u standard naziva demokratizacijom. Kovačević & Badurina (2001: 103) u kontekstu jezične demokratizacije pišu o »snižavanju jezičnih kriterija«.

[6] Učenje standarda omogućuje uspon na društvenoj ljestvici, smatra Bartsch (1985: 130), povezanost »poslovnog uspjeha i standardnojezične sposobnost« ne može se dokinuti, ali se u mnogim slučajevima može samo oslabiti. U vezi s primjenjivošću takve tvrdnje u našem kontekstu podsjećam da je Katičić (1971: 60) odavno konstatirao: »Kad bi dobro vladanje književnim jezikom bilo preduvjet za napredovanje u zvanju i sticanju uglednijih položaja, stanje bi odmah bilo sasvim drugačije«. Kalogjera (1988: 84), s manje zabrinutosti, primjećuje: »Ako član neke zajednice može sebi osigurati socijalnu mobilnost, relativno visok društveni ili stambeni položaj služeći se takvom aproksimacijom standardnom

jeziku, teško je vidjeti što bi većinu obrazovnih govornika motiviralo da uči strukturne i fonološke podrobnosti standardnog jezika.« O ovladavanju standardnim jezikom i povlaštenom socijalnom statusu usp. i Škiljan (1988).

[7] Uostalom, standardu se i pripisuje prestižnost: norme standardnog varijeteta norme su obrazovane elite koje uživaju prestiž, a za prihvatljivost jednoga jezika vrlo je važno da ga ljudi upotrebljavaju s prestižem (Bartsch 1985). Na važnost prestiža upućuje i Haarmann (1989, 1990): prestiž je ključan za razumijevanje uspjeha i neuspjeha jezičnih mjera i postupaka.

[8] Usp. Bartsch (1985: 286): »Ako jedan čovjek uvijek i svagdje, kada otvori usta da bi govorio, sa sobom mora nositi vrlo jasne oznake svoje regionalne, lokalne i društvene skupine, i želio to ili ne, identificira se kao član te skupine te se od njega i očekuje da se ponaša kao pripadnik te skupine, a da se i prema njemu odgovarajuće postupa, tada je blagoslov da postoji standardni jezik, pa se on vjerojatno ne može više tako jednoznačno identificirati kada njime govori.«

[9] Hrvatskoj situaciji sličnija je slovačka koju je svojedobno opisao Jedlička. Naime, slovački je standardni jezik povezan sa srednjoslovačkim dijalektom, no Bratislava, koja se nalazi u području zapadno-slovačkog dijalekta, kao »gospodarsko, političko i kulturno središte« pojačava utjecaj na »standardno-jezični uzus«, usp. Jedlička (1978: 95). Nerijetko se ističe da onaj varijetet koji se govori u gospodarskim i političkim središtima (Ammon 1987), središtima političke moći i trgovine, ispunjava, među ostalim, jedan od uvjeta da postane standardnim. Francuski i češki primjer, kako ga opisuje Daneš (1988), naima da se pri oblikovanju standardnog jezika bira varijetet onoga područja u kojemu se nalazi kulturno, političko, gospodarsko i religijsko središte i koji je velikim dijelom temeljen na gradskome koine, očito je različit od hrvatskog primjera.

[10] Kalogjera (1985) piše da govornici urbanog kajkavskog urbani govor smatraju boljim, zagrebački kajkavski u svakodnevnoj *face-to-face* komunikaciji superiorniji je govorenom štokavskom. Usp. i jedno od istraživanja stavova prema hrvatskim govornim varijetetima u kojemu se navodi da je ispitanicima »zagrebački govor« najmanje prihvatljiv »za upotrebu u sredstvima javnog priopćavanja« (Mildner 1998: 353).

[11] Usp. *social network theory* Milroya & Milroy (1991), o statusu i solidarnosti također Edwards (1985), Chambers (1995).

[12] Na to da je »lokalnost osobina najstranija standardnom izgovoru« upućuje i Škarić (1980-1981: 130). Najbolji izgovor imaju oni čiji izgovor pokazuje »jedva regionalna obilježja«, tj. ne pokazuje ona obilježja koja za neka područja vrijede, a za neke ne vrijede. Oni, koji imaju »najbolji izgovor i čiji izgovor vrijedi kao standardni«, nalaze se »u blizini normativne ideje« na kojoj počiva »cijeli koncept »standarda«. Dakle, standard je mjerilo koje »mora jamčiti« jedinstvo spram različitosti i koji je spram konkurentnih varijeteta neutralan. Bartsch (1985: 245-246).

[13] *Teorijski* se u hrvatskoj standardologiji otvara mogućnost stvaranja neutralnog standarda inzistiranjem na tome da standard nije nikome »materinski jezik«, da ga trebaju svi učiti. Želi se zapravo reći: i štokavci, a ne samo kajkavci i čakavci.

[14] Bartsch (1985) nerijetko ističe neutralnost standarda koju mogu priječiti socijalno stigmatizirani oblici ili potpuno tipične lokalne varijante. Među hrvatskim autorima Katičić (1992, 1996) naglašava neutralnost standarda. O prividnoj i lažnoj neutralnosti standarda usp. Škiljan (1998).